

Trávníček, František

Ke vztahu jazyka a myšlení a k vývoji jazyka

In: *Otázky slovanské syntaxe : sborník brněnské syntaktické konference*, 17.-21.IV.1961. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 299-300

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119432>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KE VZTAHU JAZYKA A MYŠLENÍ A K VÝVOJI JAZYKA*

FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK (Brno)

Chci připojit několik poznámek k obecným tezím a poučkám, které zde byly při různých příležitostech vysloveny. Týkají se vztahu mezi jazykem a myšlením, původu jazyka, vývoje jazyka, změn v jazyce atd. Jde mi hlavně o dvě věci.

Především chci reagovat na mínění, které zde vyslovil G. Jäger, totiž že při výkladu souvětí a vůbec při výkladech syntaktických nemůžeme vycházet z tvrzení, že jazyk je nástroj myšlení, že se v něm přímo obráží způsob myšlení. Podtrhuji, že jazyk není totožný s myšlením, nýbrž tvoří dialektickou jednotu s myšlením. Jazyk neexistuje sám o sobě, nýbrž v jednotě s myšlením, a také myšlení neexistuje samo o sobě, nýbrž v dialektické jednotě s jazykem.

Za druhé G. Jäger řekl, že to hlavní, k čemu musíme přihlížet, je funkce sdělná, komunikativní. To je také nepochybné, ale komunikativní funkci nelze oddělovat od toho, že jazyk je výrazem myšlení, že se skrze jazykový materiál ztvárňují naše myšlenky. Jestliže jazyk něco komunikuje, sděluje, musí zde být nejprve to, co sděluje, totiž myšlení, myšlenkové obsahy. Kdyby jazyk nesděloval myšlení, nemohli bychom o jeho sdělné funkci vůbec mluvit. Obě funkce, sdělná a „myšlenkově ztvárňující“, jsou opět v dialektické jednotě, nedají se od sebe odtrhovat. Při tom za prius pokládám to, že jazyk vyjadřuje myšlení. Napřed musí něco vyjadřovat a pak to může sdělovat.

Při výkladech syntaktických nemůžeme obě jmenované funkce od sebe nijak stroze odlišovat, jinak se dostaneme na nesprávnou cestu. Marx vyslovil zásadu, že jazyk je bezprostřední realita myšlení. Z toho neplyne, že neměl na mysli sdělování, tj. že jazyk má sdělnou hodnotu. Ale pouze vychází z toho prius, co v jazyce je, totiž že jazyk musí něco vyjadřovat a že vyjadřuje myšlení.

Jak známo, onu sdělnou funkci jazyka vystihl dobře Stalin. Poněvadž tedy obě funkce jazyka spolu souvisí, zdůrazňujeme podle okolnosti někdy více tu, jindy onu funkci. Nebylo by proto správné říci, že nemůžeme vycházet z jazyka jako z nástroje myšlení a že musíme přihlížet pouze nebo převážně k jeho funkci komunikativní.

Druhá zásada, poučka, které bych si rád všiml, je poučka, kterou zde vyložil K. Horálek. Mluvil o velmi zajímavé a důležité otázce, o smyslu nebo o obsahu jazykového vývoje. Jazyk se stále vyvíjí. Co je podstatou tohoto vývoje a jaký má sám

* Podle magnetofonového záznamu. (Pozn. red.)

jazykový vývoj smysl? Na to byly vysloveny různé názory. K. Horálek říká, že tu jde prostě o přechod jednoho systému vyjadřování k druhému systému. Jistě právem poukazoval na to, že všechny jevy nebo změny jazykové nelze vykládat teleologicky, že jsou změny, o kterých aspoň zatím nevíme, jaký smysl mají. Já bych ovšem k tomu měl některé menší poznámky nebo výhrady. Jestliže změny v jazyce znamenají pouze přechod z jedné soustavy vyjadřovací do druhé, jaký je pak smysl toho všeho? Znamená to, že je všechno nahodilé? Ve mně to stále vzbuzuje dojem, jako by se zde rozváděla strukturalistická teze o imanenci, o tom, že jazykové změny mají příčiny jen v struktuře samé. To je však názor nesprávný. Jazyk není samostatný jev, jak jsme již řekli. Jazyk je nástroj myšlení. Domnívám se, že změny v jazyce jsou odrazem změn v myšlení, a myšlení je poznání skutečnosti. Myšlení vzniká při činnosti, tedy změny v myšlení jsou odrazem vývoje lidské společnosti. Lidská společnost se stále nějak vyvíjí, vyvíjí se i ve zvratech, ale konec konců přece k něčemu směřuje, o něco lepšího usiluje, dosahuje jistých výsledků. Vývoj, pokrok společnosti se zajisté odráží v myšlení a nemůže se neodrážet také v jazyce. Ovšem není nijak prosté postihovat v jednotlivostech vztah mezi vývojem společnosti a jejího poznání skutečnosti na straně jedné a vývojem jazyka na straně druhé. Když se nám dnes zdá, že jsou jazykové změny, které s tímto vývojem nijak nesouvisí, nezapadají do něho, nemůžeme z toho ještě dělat závěr, že tu žádných souvislostí nebylo a že jde o změny okrajové. Nezapomínejme, že jsou věci nepoznané, ale nikoli nepoznatelné. Tak např. se nám zdá, že přehláska $u > i$, $a > ě$ v češtině je nějaká změna okrajová, která nesouvisí vůbec s vývojem myšlení. Ale to je možná jen naše dosavadní nedokonalé poznání, budoucnost může odhalit příčinu této jazykové změny na pozadí širších souvislostí s vývojem myšlení.

Není dále sporu o tom, že existuje řada jazykových změn, které souvisí se změnami myšlení zcela nepochybně a bylo to již prokázáno.

Při vývoji jazyka nejde o to, že by nové výrazové prostředky byly vždy „lepší“ než výrazové prostředky starší. To nikdo netvrdí. Podstatné je však to, že nové prostředky vyhovují novým výrazovým potřebám. Neboli: společnost měla vždy dříve jisté výrazové potřeby a jazyk jim hověl, ale protože časem vyjadřovací potřeby vzrostly, musel se jim jazyk přizpůsobit, musel se měnit. Potud můžeme říci, že výrazové prostředky starší už nevyhovovaly. Vyhovovaly jen pro jisté vývojové stadium, nikoli už v období následujícím. Je to příznačné pro celý společenský vývoj: za jistých podmínek daný stav společenského vývoje dostačuje, později však už nikoli. V tomto smyslu říkáme, že starší výrazové prostředky nestačily a musely se zlepšit, zdokonalit.

Prof. Horálek v odpovědi řekl, že vyhrocená stanoviska, která se v diskusi objevila, vyplývají z toho, že jedni kladou důraz na jevy, které nelze hodnotit jako zdokonalování, druzí zase na jevy, kde o zdokonalování jazyka mluvit lze. Obecně přijatelná a správná by snad byla formulace, že ve vývoji jazyka je možno pozorovat účelné přizpůsobování komunikativním a jiným potřebám společnosti, třebaže jednotlivé jevy nelze jednoduše vysvětlovat jako zdokonalování jazyka.